

KAYSERİ ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE KUMAŞ ÇEŞİTLERİ VE DOKUMA KÜLTÜRÜ

TYPES OF FABRIC AND WEAVING CULTURE IN THE COURT RECORDS OF
KAYSERİ

HÜSNÜ YÜCEKAYA*

Sorumlu Yazar

Öz

Batı'daki Sanayi İnkılabı'nın üretim araçlarını dönüştürmesi karşısında Osmanlı yerel imalatçıların rekabet baskısına karşı geliştirdiği savunma stratejilerini anlamak amacıyla yapılan araştırma, 1638-1897 yılları arasında Kayseri şer'iyeye sicillerinde yer alan tereke kayıtları esas alınarak yürütülmüştür. On yedi farklı şer'iyeye sicilindeki yüzlerce tereke ve mahkeme kayıtlarının analiz edilmesi sonucunda, Kayseri yerel dokumacılığı ile dokuma kültürü ve ithal kumaşların niteliği ortaya çıkarılmıştır. Ev dokumaları, kıyafetler ve manifaturalık toptan kumaşlarda kullanılan toplam 216 çeşit kumaş tespit edilmiştir. Kayseri'de 260 yıllık süreçte sırasıyla en çok Çuha, Alaca, Atlas, Tülbent, Boğası, Kutnu, Peştamal ve Çit kumaşları kullanılmıştır. 19. Yüzyılın ilk yarısına kadar en çok tercih edilen kumaş türü belirgin biçimde Çuha kumaşıdır. 19. yüzyılda ise artan bir ivmeyle Basma kumaşı en yoğun tespit edilen kumaş olmuştur. Özellikle 19. yüzyılın yarısından itibaren basma kumaşı çok yoğun bir oranda tespit edilmiştir. Şehirde 19. yüzyıldan itibaren kumaş çeşitliliğinde yaşanan bu belirgin genişleme, küresel dokuma endüstrisindeki ilerlemenin yerel pazarlara ve imalat atölyelerine yansmasıyla ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Dokumacılığı, Osmanlı Zanaatçısı, Kayseri Dokumacılığı, Osmanlı ön sanayileşmesi

Abstract

This study examines the strategies developed by Ottoman local manufacturers in response to the competitive pressures generated by the Industrial Revolution in the West, which transformed modes of production. It is based on inheritance records preserved in the Kayseri Sharia court registers (sicils) covering the period between 1638 and 1897. Through the analysis of hundreds of probate inventories and related court documents from seventeen different registers, the study elucidates the structure of Kayseri's local weaving sector, patterns of textile consumption, and the

Araştırma Makalesi / Künye: YÜCEKAYA, Hüsnü. "Kayseri Şer'iyeye Sicillerinde Kumaş Çeşitleri ve Dokuma Kültürü". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 118 (Haziran 2026), s. 503-518. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1921146>

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü/ ANKARA. E-posta: husnu.yucekaya@hbv.edu.tr ORCID: 0000-0002-0017-7514

characteristics of imported fabrics. In total, 216 different types of fabrics used in household textiles, clothing, and wholesale trade have been identified. Over approximately 260 years, the most commonly encountered fabrics in Kayseri were broadcloth (çuha), alaca, satin (atlas), gauze (tülbent), boğası, kutnu, peştamal, and çit. Broadcloth remained the dominant fabric type until the first half of the nineteenth century, whereas in the nineteenth century printed cotton fabrics (basma) gained increasing prominence and, from the mid-century onwards, became the most frequently recorded category. The marked expansion in fabric diversity observed from the nineteenth century onwards can be understood in connection with developments in the global textile industry and their gradual reflection in local markets and manufacturing practices.

Keywords: Ottoman weaving, Ottoman craftsman, Kayseri weaving, Ottoman pre-industrialisation

Giriş

Endüstri Devriminin tekstil sektöründe ortaya çıkmış olması, Osmanlı tekstilinin ve dokumacılık kültürünün incelenmesini daha da anlamlı kılmaktadır. Osmanlı imalatçılığı ile ilgili biriken malumat, henüz yeterince zenginleşmemiştir. Mevcut literatür, Osmanlı imalatçılığını çoğu zaman yeniliklere sınırlı ölçüde uyum sağlayabilen, dönüşüm yeteneğinden yoksun, pasif bir yapı olarak ele almıştır. Buna mukabil, görece yakın dönemlerde gerçekleştirilen arşiv belgesi temelli çalışmalar, yerel üreticilerin bu süreçte bütünüyle edilgen kalmadığını, aksine belirli ölçüde uyum ve direnç pratikleri geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Osmanlı imalatçılığı ve yaşadığı dönüşüm ile ilgili bir paradoks haline gelmiş olan bu durum, konuya odaklanıldıkça kendine has bir görüntü olarak gün geçtikçe berraklaşmaktadır. Bu yüzden Osmanlı dokumacılığının serüveni kendi öz kaynaklarında aranmalıdır. Bu konuda bir kısım model ve teoriler üzerinden konuya yaklaşmak hatalı istikametlere götürebilir. Osmanlı dokuma merkezlerinin birbirine benzeyen yönleri olduğu kadar, farklılaşan hikâyeleri ve ilginç yönleri de bulunmaktadır. Kayseri şehri, Osmanlı dokuma imalatçılığı için önemli ve karakteristik bir merkezdir. Şehrin dokuma imalatçılığı yönünden yaşadığı değişim ve dönüşüm Osmanlı dokuma geleneğinin anlaşılması yönü ile adeta bir keşmekeş haline gelen problemlerin çözümüne katkı sağlayacaktır. Diğer taraftan sicillerde kaydedilen dokuma ürünleri, Osmanlı toplumunda sosyal ve ekonomik farklılaşmanın okunabileceği önemli bir veri seti sunmaktadır.

Kadılar terekelerde kumaş adlarının belirtilmesi konusunda olağanüstü titizlik göstermişlerdir. Özellikle manüfaktürel toptan kumaşlarda kumaşların menşei Kadı tarafından ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Bu kayıtlardan kumaşın türü nerede dokunduğu dokuma lifleri, ithal kumaşlar gibi hususlar anlaşılmaktadır. Ayrıca diğer kayıtlarda şehirdeki esnaflar bu esnafların birbirleri ve devlete olan ilişkileri dokuma ham maddeleri gibi pek çok husus belirtilmektedir. Araştırılan dönem ve sosyo-ekonomik zemin, zamanın adeta sabitlendiği bir kesitte, içeriden, birebir ve dolaysız biçimde gözlemlenebilmektedir. Yürütülen araştırma da daha önce tez çalışması olarak yapılan “Şer’iyye Sicillerine Göre:19. Yüzyılda Amasya, Kayseri, Tokat ve

Trabzon Şehirlerinde Dokumacılık” isimli tezden yararlanılmıştır.¹ Bu çalışmada Kayseri şehri ile ilgili bölümde 9 şer’iyye sicilinden yararlanılmışken yürütülen araştırma kapsamında 17 sicil incelenmiştir. Ayrıca daha önce kullanılan 9 sicilde yeniden incelenmiş, kumaş türleri ve tespit edilme oranları önemli ölçüde güncellenmiştir. İncelenen ilk Kayseri şer’iyye sicili 1638–1639 yılları arasında kaydedilen 41 numaralı sicildir. Bu sicilin kaydedildiği 1638–1639 yıllarından itibaren incelenen son şer’iyye sicili olan, 1894-1897 tarihli 266 numaralı Kayseri siciline kadar 17 Kayseri şer’iyye sicili incelenmiştir. İncelenen şer’iyye sicilleri harmonik bir sıra ile seçilmemiştir. Çünkü şer’iyye sicillerinin içinde belirtilen kumaş adları sadece terekelerde bulunmamaktadır. Her ne kadar kumaşların çoğu tereke kayıtları içinde belirtilse de Kadıya götürülen türlü problem ve davalarda da kumaş adları da belirtilmektedir. Bu kadar fazla şer’iyye sicilinde kumaşların bulunduğu yerleri belirlemek için şer’iyye sicillerinin transkript edildiği, yüksek lisans tezi olarak yapılan tezlerden yararlanılmıştır.² Bu tezlerde orijinal metnin transkript edildiği kısımlar dijital tarama için kolaylık sağlamıştır. Ancak tez çalışması için transkript edilen metinlerde oldukça fazla sayıda kumaş adının yanlış transkript edildiği görülmüştür. Bu yüzden 17 şer’iyye sicilinin tümünün orijinal metnindeki ilgili kısımlar incelenmiştir. Çuha, Çit, Alaca, Kutnu gibi kumaşlar daha çok belirtildiği için ve transkripti daha kolay olduğu için genelde doğru okunurken; Seraser, Boğası, Hatayi, Sevai gibi kumaşlar transkript edilen sicillerin çoğunda yanlış okunmuştur. Bazı kumaşların alt türlerinin isimleri ise büyük oranda yanlış transkript edilmiştir. Meneviş çuha, Yeşil London çuha, Lahor şalı, Yeşil Frenk atlas, Klabdan peştamal, Frenkkari peştamal gibi kumaş alt türleri isimlerinin az belirtilmesi ve tahmin etme güçlüğü nedeniyle çokça yanlış transkript edilmiştir.

1. Tespit Edilen Kumaş Çeşitleri

İncelenen ilk Kayseri şer’iyye sicili 1638–1639 yılları arasında kaydedilen 41 numaralı sicildir. Bu sicilin kaydedildiği 1638–1639 yıllarından itibaren incelenen son şer’iyye sicili olan, 1894-1897 tarihli 266 numaralı Kayseri siciline kadar 17 Kayseri şer’iyye sicili incelenmiştir. 1638-1639 yıllarında kaydedilen 41 numaralı Kayseri şer’iyye sicilinde 22 kumaş tespit edilmiştir.³ 1648-1649 yıllarında kaydedilen 57 numaralı Kayseri şer’iyye sicilinde 28 kumaş tespit edilmiştir.⁴ 1653-1654 yıllarında

¹ Bu tezde dört bölümden biri Kayseri şehri ile ilgilidir ve 9 şer’iyye sicilinden yararlanılmışken yürütülen çalışmada 17 sicil taranmıştır. Ancak daha önce tez çalışmasında kullanılan 9 sicilde yeniden incelenmiş özellikle kumaş türü ve tespit sayılarında %30'lara varan oranda güncellenmiştir. (Yücekaya, 2012).

² Kayseri şer’iyye sicillerinden yüksek lisans tezi olarak transkript edilen şer’iyye sicilleri dijital tarama yapmak açısından büyük kolaylık imkânı sunmuştur. 17 şer’iyye sicilinin kullanıldığı çalışmada transkript metinlerde bile tarama yapmak uzun mesailer gerektirmiştir. Kumaş adları sadece terekelerde değil sicilin başka herhangi bir yerinde de bulunabilmektedir.

³ Çuha (6), Kırmızı Paris Çuha (2), Mor Çuha, Keten Bezi (3), Trabzon keteni, Giresun keteni, Sinop keteni, Keşan keteni, Atlas (2), Nebati Atlas (2), Mai Atlas, Kırmızı Atlas, Acem boğası, Hive tavlı boğası, Alaca, Aba, Derayi (2), Musul peşkiri, Kırmızı Paris Tülbent (8), Sof (13), Siyah Kadife (3), Mısır Çarşafı, (41 Numaralı Kayseri Şer’iye Sicil Defteri, 1048, 187,193; Üstün, 2009)

⁴ Beyaz Atlas (4), Kırmızı Atlas (4), Zıbun Atlas (3), Kırmızı Kadife, Zümrüt kadife, Çuha (7), Kırmızı Çuha (2), Kahverengi Çuha, Mavi Çuha, Keten (4), Tülbent (13), Beyaz Tülbent (2), Atlas (3), Bohça (5), Tafta Bohça, Ala tafta, Sarı tafta, Kırmızı Kemha, Bünyan Kemha, Mai Peştamal. Bez (2), Antakya Bezi (2), Üskübi Kırmızı Çuha, Laciverdi London Çuha (3), Dimi(2), beyaz dimi, Sof,

kaydedilen 63 numaralı Kayseri şer'iyye sicilinde 6 kumaş tespit edilmiştir.⁵ 1655-1656 yıllarında kaydedilen 64 numaralı Kayseri şer'iyye sicilinde 17 kumaş tespit edilmiştir.⁶ 1667 yılında kaydedilen 77 numaralı Kayseri şer'iyye sicilinde 23 kumaş tespit edilmiştir.⁷ 1668 yılında kaydedilen 78 numaralı Kayseri şer'iyye sicilinde 18 kumaş tespit edilmiştir.⁸ 1674-1675 yılında kaydedilen 82 numaralı Kayseri şer'iyye sicilinde 14 kumaş tespit edilmiştir.⁹ 1684 yılında kaydedilen 93 numaralı 1692 yılında kaydedilen 100 numaralı Kayseri şer'iyye sicilinde 22 kumaş tespit edilmiştir.¹⁰ 1742 yılında kaydedilen 133 numaralı Kayseri şer'iyye sicilinde 34 kumaş tespit edilmiştir.¹¹ 1748-1749 yıllarını kapsayan 138 numaralı Kayseri şer'iyye sicilinde 38 çeşit kumaş tespit edilmiştir.¹² 1786-1787 tarihli 165 numaralı Kayseri şer'iyye sicilinde ise 22 çeşit kumaş tespit edilmiştir.¹³ 1809-1810 Tarihli 190

(57 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicil Defteri, 1058-1059, 14, 19, 34, 198, 199, 208, 243; Karaköse, 2010)

- ⁵ Yeşil Londra Çuha, Kadife, Tülbent, Bohça, Keten, Şal, (4), (63 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicil Defteri, 1063-1064, 95; Akgün, 2009)
- ⁶ Çuha(10), Yeşil Çuha(2), Yeşil Londra Çuha, Ham Bez (4), Kırmızı Çuha (3), Çuha, Atlas (7), Yeşil Hint Atlası, Yeşil Frenk Atlası, Alaca(3), Boğası(2), Şahi Peşkir(1), Şal(1). Beyaz bugası, Bugası (5), Kadife, Kırmızı Kadife, Seraser, Tülbent, (64 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicil Defteri, 1066, 7, 8, 34-35, 43, 67, 76, 90, 92, 95; Özdemir, 2009)
- ⁷ Çuha, Kırmızı Atlas(2), Kuşak Alacası(2), Aba, Tülbent(8), Peşkir(7), Bohça(3), Çarşaf, Şal, Havlu, Kırmızı, Bez(3), Ham Bez, Al Atlas(3), Boğası, Keten (3), Kadife yeşil Atlas, Alaca, Kadife(5), Frengi Kadife, Selanik Kemhası, Çit(3), Dimi,), (77 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicil Defteri, 1078, 42, 62, 78, 84, 98, 151, 186.; Şahin, 2006; Akpınar,2006)
- ⁸ Çuha (4), Kırmızı Çuha (2), Mor çuha (2), Yeşil Çuha(4), Yeşil London Çuha(4),⁸), Kemha, Al Kemha, Alaca(3), Şam kumaşı, , Bez, Çatma, Keten(2), Kadife(2), Ham Bez(2), Peştamal(2), Antakya Boğası (4), Acem Bohça (9), Tülbent, (78 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicil Defteri, 1078 - 1079, 32,35,40,54,90,149,193,194,201,202,218,219; Sezer 2008; Çevik, 2009; Alıdağı 2009).
- ⁹ Bu sicilin sayfaları düzenli bir sıra ile belirtilmemiştir. Bu yüzden kumaş adları genellikle 82 numaralı sicilden yapılan iki tezden belirtilmiştir. Ardından bir kısım kumaş sicilin orijinlinden kontrol edilmiştir. Çuha (4), Yeşil çuha(2), Kırmızı Çuha(3), Kırmızı, Mai Çuha(3), Mor Çuha, Alaca(4), Seraser(3), Aba, Kadife, Acem Kadifesi(2), Bez ,Acem Bezi(1), Çatma(2), Peşkir, Frengi Atlas (3), (82 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicil Defteri, 1085; Solmaz, 2010;Atik 2010, 108,111; 164,166)
- ¹⁰ Boğası, Kırmızı Boğası, Nefti Boğası, Beyaz Dimi, Meneviş Çuha(5), Kırmızı Çuha(3), Tülbent, Kırmızı Tülbent, Bohça (2), Kadife, Yeşil Kadife. Çuha (3), Kırmızı Çuha (2), Boğası, Kırmızı Boğası, Nefti Boğası, Yeşil Kadife, Derayi, , Kırmızı Tülbent, Atlas, Frengi atlas, Hatayi, (100 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicil Defteri, 1104, 61,64,129,134/135,144; Gergin Kalan, 2011; Yılmaz 2010)
- ¹¹ Hatayi, Çuha(20), Bürüncük, Bohça(3), Peştamal(2), Tokat peştamal, Astar(5), Kutnu(9), Çit(9), Bez(20), Antakya Bezi, Maraş Bezi, Canfes, Fransız Çuha(1), Londra Çuha(1), Derayi, Çit, Telli Çit(1), Kırmızı Bez(1), Ham Bez(1), Urfa Bezi, Alaca(29), Manisa alacası, Bor alacası, Şam alacası, Keten, Şal, Çarşaf, Havlu, Peşkir, Bohça, Atlas, Aba, Hümayun, (64 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicil Defteri, 1155, 211,212,273,275,286,306,307; Danacı, 2010; Yıldırım 2011)
- ¹² Alaca(56), Halep Alacası, Atlas(2), Astar (10), Alaca Kutnu, Beyaz Bez, Bor Bezi, Bürüncük, Canfes, Çarşaf, Çuha(10), Dimi, Fitilli, Kadife, Kutnu(10), Halep Kutnusu, Hisar Bezi, Manisa Alacası, Bor Alacası, Malta Bezi, Maraş Bezi, Mardin Bezi, Peşkir, Klabdan Peştamal(15), İpek Peştamal, Halep Peştamal, Selanik Peştamal, Alaca Peştamal, Satranç, Telli, Tülbent, Urfa Bezi, Siyah Boğası, Kırmızı Boğası, Beyaz Boğası(6), Beledi(17), Siyah Hilali, Basma(5). (138 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicil Defteri, 1161-1162, 70,84,91,93)
- ¹³ Çuha(5), Alaca(1), Halep Alacası(1), Tokadi Mücessem, Dimi, Tokad Şal, Çit, Musul Çiti, Diyarbakır Mumisi, Şal, Kerzi Halepî, Çarşaf, Peşkir, Peştamal(1), Mumi Çit(1), Keten Bezi(1), Gürün Bezi(1), Sorgun Bezi(1), Bünyan Bezi(1), Keşan Bezi(1), Ham Bezi(1), Tokat Mumisi(1) Kayseri Şer'iye Sicil Defteri (1201-1202), BOA MŞH.ŞS.C.d./165 s.15, 16, 19, 28, 32. (165 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicil Defteri, 1201-1202, 7, 15, 16, 19, 28, 32)

Numaralı Kayseri şer'iyeye sicilinde ise 21 çeşit kumaş tespit edilmiştir.¹⁴ 1831-1832 tarihleri arasında kaydedilen 197 Numaralı Kayseri şer'iyeye sicilinde 18 çeşit kumaş tespit edilmiştir.¹⁵ 1845-1847 yıllarını kapsayan 206 numaralı Kayseri şer'iyeye sicilde 10 çeşit kumaş tespit edilmiştir.¹⁶ 1853-1856 tarihli 212 numaralı Kayseri şer'iyeye sicilde 30 çeşit kumaş tespit edilmiştir.¹⁷ 1883-1885 tarihli 237 numaralı Kayseri şer'iyeye sicilinde 19 adet kumaş tespit edilmiştir.¹⁸ 1894-1897 tarihli 266 numaralı Kayseri şer'iyeye sicilinde 20 adet kumaş tespit edilmiştir.¹⁹

Tespit Edilen Kumaşlar, Alt Türleri ve Tespit Edilme Sayıları

Kumaş Cinsi (Adet)	Alt Türler
Çuha (159)	Fransız Çuha, Kahverengi Çuha, Kırmızı Çuha (20), Kırmızı Niş Çuha (2), Laciverdi London Çuha (3) Londra Çuha (2), Mai Çuha (5), Malta Çuha, Meneviş Çuha (5), Mor Çuha (4), Nefti Çuha, Paris Çuha (2), Siyah Çuha (2), Yeşil Çuha (11), Yesil London Çuha (4), Yesil Londra Çuha (2) . Sim Çuha, Lahor Çuha (4)
Alaca (117)	Altı Arşınlı İplik Alaca, Beyaz Elvan İplik Alaca, Bor Alaca, Halep Alaca (4), Kuşak Alaca (2), Manisa Alaca,
Bez (71)	Beyaz Bez (3), Bor Bez, Bünyan Bez, Cezvi Bez, Gürün Bez, Has Bez, Ham Bez (2), Kırmızı Bez, Keşan Bez, Malatya Bez, Maraş Bez, Mardin Bez, Sorgun Bez, Urfa Bez. Antakya Bezi (2), Acem Bezi, Yeşil Acem Bezi, Hisar Bezi Malta Bezi
Atlas (49)	Al Atlas (3), Beyaz Atlas (5), Kadife Atlas, Kırmızı Atlas (7), Mai Atlas, Nebati Atlas (2), Yeşil Frenk Atlas (2), Yeşil Hint Atlas, Zibun Atlas (3). Mor Atlas. Frengi Atlas,
Tülbent (48)	Beyaz Tülbent (2), Kırmızı Tülbent (2), Kırmızı Paris Tülbent (8),
Kutnu (26)	Alaca Kutnu, Halep Kutnu, Hurşudi Kutnu, İpek Kutnu.

¹⁴ Hint Abanisi, Alaca, Atlas, Beyaz Bez, Bohça, Bürüncek, Halep Futası, Havlu, Kadife, Kutnu, Peşkir, Ketten Peşkir, Taraklı, Çarşaf, Çatma. Çit, Çiçekli, Çuha, Ankara Şal, Frenk Çitarisi, Acem Şal. (190 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicil Defteri, 1235-1237, V.3.B,4.B, 38.B, 42.B, 56.A.)

¹⁵ Çit, Frenk Çiti, Çuha, Atlas, Lahor Şal, Meshine Şal, Kırmızı Çubuklu, Arabi Şal, Beyaz Şal, Maraş Abası, Kıbriskâri, Dimi, Kutnu, Altıparmak Çitari, Malatya Bezi, Kadife, Ala, Abani. (197 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicil Defteri, 1246-1248, 16, 38, 44, 53, 60, 77)

¹⁶ Dimi, Çit, Kutnu, Kıbriskâri, Şal, İngiliz Şal, Frenkkâri Şal, Çuha, Sof, Beledi, (206 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicil Defteri, 1261- 1263, V.7b, 9a, 15b, 39b.)

¹⁷ Çit, Şilte, Çuha, Malta Çuhası, Dimi, Peştamal, Peşkir, Soma Peşkiri, Altıparmak, Şal, Frenk Şal, Beyaz Acem Şal, İp Şal Basma, Kıbrız, Bez, Beyaz Bez, Çitari, Kutnu, Çarşaf, Çitari, Futa, Kadife, Humayun, Sevai, Gezi, Çiçekli Gezi. Ketten (2), Çuha(9), Dimi (5), Aba, Kayseri Şer'iyeye Sicil Defteri (1270-1273), BOA MŞH.ŞSC.d../212 s.7, 19, 20- 22, 25, 36, 42, 46, 90. (212 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicil Defteri, 1270-1273, s.7, 19, 20- 22, 25, 36, 42, 46, 90.)

¹⁸ Dimi, Meydanî, İplik Meydani, Acem Şal, Frenk Şal, Çuha, Basma, Çitari, Hurşudi Kutnu, İpek Kutnu, Bez, Alaca, Gezi, İplik Alaca, Beyaz Elvan İplik Alaca, İplik İpek Çitari, Cezvi Bez, Peştamal, Altı Arşınlı İplik Alaca, (237 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicil Defteri, 1301- 1302, V.80.B, 88b, 92a, 93a)

¹⁹ Çuha, Şal, İpekli Baş Şal, Acem Şal, İpek Şal, Siyah Şal, Canfes, Atlas, İplik Kadife, Havlu, Dimi, İplik Alaca, Selanik, Alaca, Şayak, Hümayun, Basma, Çiçekli, Mendil, Ketten Mendil, (266 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicil Defteri, 1312-1314, V.16b, 10a, 23a, 93.A.)

Peştamal (27)	Alaca Peştamal, Halep Peştamal, İpek Peştamal, Klabdan Peştamal(15), Selanik Peştamal, Mai Peştamal.
Bohça (27)	Acem Bohça (9), Tafta Bohça
Şal (27)	Acem Şal (6), Ankara Şal, Arabî Şal, Beyaz Şal, Frenk Şal (3), Frenkkâri Şal, İngiliz Şal, Lahor Şal, Meshine Şal, Tokad Şal. Acem Beyaz Şal. İpşal Basma
Kadife (27)	Acem Kadife (2), Kırmızı Kadife (2), Siyah Kadife (3), Yeşil Kadife (2). Zümrüt Kadife
Peşkir (22)	Keten Peşkiri, Soma Peşkiri, Şahi Peşkiri. Musul Peşkiri
Çit (21)	Frenk Çit, Mumi Çit, Musul Çit, Telli Çit.
Beledi (18)	<i>(Alt Çeşit Belirtilmemiş).</i>
Astar (15)	<i>(Alt Çeşit Belirtilmemiş).</i>
Boğası²⁰ (33)	Antakya Bogası (7), Beyaz Bogası(7), Mor Bogası (1), Nefti Bogası(2), Kırmızı Bogası (3) , Siyahbogası, Acem Boğası, Hive Tavlı Boğası,
Dimi (15)	Beyaz Dimi.
Çarşaf (5)	Mısır Çarşafı.
Basma (8)	<i>(Alt Çeşit Belirtilmemiş).</i>
Çitari (4)	Altıparmak Çitari, Frenk Çitari, İplik İpek Çitari.
Hatayi (5)	Kırmızı Hatayi, Mai Hatayi, Yeşil Hatayi.
Keten (21)	Keten Bez (3), Trabzon Keteni, Giresun Keteni, Sinop Keteni, Keşan Keteni.
Diğer Kumaşlar	Sof (17), Çatma (7), Çiçekli (3), Gezi, Çiçekli Gezi (1), Kırmızı Kemha, Mor Kemha, Bünyan Kemha, Kemha (2), Seraser (7), Abani, Hint Abanisi, Mendil, Canfes (2), Havlu (2), Kıbriskâri (2), Meydani Ve İplik Meydani, Aba (2), Maraş Abası, Altıparmak, Bürümcek ²¹ , Derayi (5), Diyarbakır Mumisi Fitilli (1), Halep Futası, Hümayun, Kerzi Halepî, Kıbrız, Beyaz Kirpas, Kırmızı Çubuklu, Satranç, Sevai(2), Şayak, Şilte, Taraklı, Telli (2), Kırmızı Telli, Tokadi Mücessem, Tokat Mumisi, Ala Tafta. Sarı Tafta, Hare (2). Kırmızı Kumaş (4), Çit (2) Halep Çarşafı. Şam Kumaşı, Iskarlat, Mor Iskarlat. Şam Hare, Başörtüsü, Keşmir (2), Basma. Bürüncek (3), Basma.

20 Boğası Kumaşı İpek ve yün karışımından üretilmekteydi ve pürüzsüz dokusu ile dikkat çekmektedir. Kumaş, lüks ve gösterişli kıyafetlerde, padişah ve saray efradının giyiminde kullanılmıştır. Bkz. **Haklı, Mahmut.** Osmanlı İmparatorluğu'nda Tekstil ve Moda. İstanbul: Yedinci Sanat Yayınları, 2005; **Özdemir, Nevin.** Türk Dokuma Sanatları ve Geleneksel Kumaşlar. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1998.

21 Bürümcek ya da bürüncek olarak isimlendirilen bu kumaş ipek ya da ipek ve yün karışımı üretilen nitelikli bir kumaştır. Parlak ve soft bir görünümü vardır. Bkz. (Mahmut, 2005; Özdemir 1998.)

Kayseri Şehrine ait şer'iyye sicilleri içinde incelenen 17 sicilden en erken kayıtlı olan sicil 1638–1639 yılları arasında kaydedilmiştir. İncelenen son sicil 1894-1897 tarihli 266 numaralı sicile kadar, 17. yüzyılın başından 19. yüzyılın sonuna 260 yıllık bir süreci kapsamaktadır. Bu dönemde Kayseri şer'iyye sicillerinde toplamda 216 çeşit kumaş belirlenmiştir. Çuha kumaşı terekelerde en çok tercih edilen kumaş olarak belirlenmiştir. Çuha kumaşının ardından en çok tespit edilen kumaş alacadır. Alt türleriyle beraber 117 adet Alaca belirlenmiştir. Bez kumaşı üçüncü en çok tespit edilen kumaştır. Alt türleriyle beraber 71 kez belirtilmiştir. Atlas kumaşı 49 kez geçmiştir ve dördüncü en çok tespit edilen kumaştır. Beşinci sırada Tülbent vardır. 48 kez geçmiştir. Altıncı sırada Boğası vardır 33 kez belgelerde geçmiştir. Bohça, Peştamal, Şal ve Kadife metinlerde 27 defa geçmiştir. Keten 21 ve Sof ise 17 defa incelenen şer'iyye sicillerinde adları tespit edilmiştir. Toplamda sicillerin tamamında terekelerde 878 defa kumaş adları belirlenmiştir.

Yüzyllara Göre Kumaş Çeşitliliği

17.yüzyıl	Paris Çuha, Nebati Atlas, Keten Bezi, Keten, Atlas, Mai Atlas, Kırmızı Atlas, Çuha, Tülbent, Sof, Siyah Kadife, Mısır Çarşafı, Mor Çuha, Beyaz Atlas, Zibun Atlas, Kırmızı Kadife, Kırmızı Çuha, Beyaz Tülbent, Kırmızı Kemha, Bünyan Kemha, Mai Peştamal, Mai Çuha, Laciverdi London Çuha, Dimi, Yeşil Çuha, Ham Bez, Peştamal, Yeşil Hint Atlası, Yeşil Frenk Atlası, Alaca, Boğası, Şahi Peşkir, Şal, Nefti Çuha, Kuşak Alacası, Peşkir, Bohça, Çarşaf, Bez, Al Atlas, Mor Boğası, Yeşil Londra Çuha, London Çuhası, Alaca Halep, Acem Şal, Yeşil Atlas, Çit, Kadife Atlas, Siyah Çuha, Beyaz Kirpas, Antakya Boğası, Acem Bohça, Seraser, Acem Kadifesi, Acem Bezi, Çatma, Yeşil Acem Bezi, Yeşil Hatayi, Kırmızı Hatayi, Mai Hatayi, Telli Kırmızı, Kırmızı Boğası, Nefti Boğası, Beyaz Dimi, Meneviş Çuha, Kırmızı Tülbent, Yeşil Kadife	69
18.yüzyıl	Manisa Alacası, Kırmızı Niş Çuha, Mor Çuha, Yeşil Çuha, Hatayi, Çuha, Bürüncek, Bohça, Peştamal, Sevai, Astar, Çit, Bez, Kırmızı Çuha, Fransız Çuha, Londra Çuha, Derayi, Telli Çit, Has Bez, Alaca, Halep Alacası, Atlas, Alaca Kutnu, Beyaz Bez, Bor Bezi, Bürüncek, Canfes, Çarşaf, Fitilli, Hisar Bezi, Bor Alacası, Malta Bezi, Maraş Bezi, Mardin Bezi, Peşkir, Klabdan Peştamal, İpek Peştamal, Halep Peştamal, Selanik Peştamal, Alaca Peştamal, Satranç, Telli, Tülbent, Urfa Bezi, Siyah Boğası, Kırmızı Boğası, Beyaz Boğas, Beledi(18), Siyah Hilali, Basma(5), Tokadi Mücessem, Dimi, Tokad Şal, Musul Çiti, Diyarbakır Mumisi, Şal, Kerzi Halepî, Keten Bezi, Keşan Bezi, Ham Bezi	61

19.yüzyıl	Hint Abanisi, Atlas, Beyaz Bez, Bohça, Bürüncek, Halep Futası, Havlu, Keten Peşkir, Taraklı, Çarşaf, Çatma, Çiçekli, Ankara Şal, Frenk Çitarisi, Acem Şal, Çit, Frenk Çiti, Lahor Şal, Meshine Şal, Kırmızı Çubuklu, Arabi Şal, Beyaz Şal, Maraş Abası, Kıbriskâri, Dimi, Altıparmak Çitari, Malatya Bezi, Abani. Çit, Frenk Çiti, Lahor Şal, Meshine Şal, Kırmızı Çubuklu, Arabi Şal, Beyaz Şal, Maraş Abası, Şal, İngiliz Şal, Frenkkâri Şal, Sof, Beledi, Şilte, Malta Çuhası, Peşkir, Soma Peşkiri, Altıparmak, Frenk Şal, Beyaz Acem Şal, İp Şal, Basma, Kıbrız, Çarşaf, Futa, Humayun, Sevai, Gezi, Çiçekli Gezi. İplik Meydani, Hurşudi Kutnu, İpek, İplik İpek Çitari, Cevzi Bez, Peştamal, Altı Arşınlı İplik Alaca. Şal, İpekli Baş Şal, Alaca, Şayak, Hümayun, Mendil, Keten Mendil	72
-----------	--	----

1.1. Kumaşların Kullanıldığı Dönemler ve Oranları

1638 yılından 1908 yılına varan süreçte bütün sicillerde, çuha kumaşı tespit edilmiştir. Çuhadan sonra en yoğun belirlenen kumaş, Alaca kumaşıdır. Çuha kumaşı 16. yüzyıldan 19. yüzyıla bütün yüzyıllarda tespit edilmiştir. Ayrıca bütün sicillerin toplamında da en yoğun belirlenen kumaş Çuha kumaşıdır. Alaca kumaşı çalışmada belirtilen 17 sicilde belirlenmiştir. Bez kumaşı üçüncü en yoğun tespit edilen kumaştır. Ancak bez kumaşı bir genelleme ifadesi olarak da kullanıma ihtimali vardır. Bu kumaş genellikle her dönemde kullanılmıştır. Atlas kumaşı da aynı şekilde yine oldukça yoğun tespit edilen kumaşlardan biridir. Bu kumaşta her dönemde tespit edilmiştir. Ancak 16. yüzyıldan 19. yüzyıla doğru ivmesi azalan bir oranla belirlenmiştir. Tülbent, Kutnu, Peştamal, Kadife ve Şal kumaşları da sırasıyla en çok tespit edilen kumaşlardır.

Çuha kumaşının en yoğun 17. yüzyılda kullanıldığı anlaşılmaktadır. İncelenen 12 sicilde 64 defa çuha kumaşı belirlenmiştir. 18.yüzyılda 4 sicilde 46 defa belirlenmiştir. Ancak 1742 tarihli bir sicilde 29 defa belirlenmiştir. Üstelik bir kayıta 20 defa geçmektedir. Bu sebeple aynı yerde 20 adet belirlenmesi standartlığı bozmaktadır. Muhtemelen bir toptancı veyahut manifaturacının terekesinde belirlenmiştir. Bu rakam hariç tutulsa bile çuha kumaşının en popüler birkaç kumaştan biri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak 17. yüzyıldan 19. yüzyıla doğru Kayseri halkının kumaş tercihinde çuha aleyhine bir durum söz konusudur. 19. yüzyıla gelindiğinde toplamda 20 tane çuha kumaşı belirlenmiştir. Alaca kumaşı ise 17. yüzyıla ait 7 sicilde sadece 8 defa tespit edilmiştir. 18. yüzyıla ait 3 sicilde 93 defa kumaş belirlenmiştir. Her ne kadar 1748 yılına ait sicillerden birinde 56 adet toplu halde belirlenmiş olsa da 18.yüzyılda Alaca kumaşının oldukça revaçta olduğu anlaşılmaktadır. 19. yüzyılda 6 sicilde 4 adet Alaca kumaşı belirlenmiştir. Üçüncü en yoğun belirlenen kumaş, bezdir. Ancak bez kumaşlarının dokuma yapıları ve nitelikleri farklı olabileceği düşünülerek yüzyıllara göre tespit oranları incelenmemiştir. 17. yüzyıla ait 7 sicilde 37 adet atlas kumaşı belirlenmiştir. 18. yüzyılda 4 sicilde sadece 2 atlas kumaşı belirlenmiştir. 19. Yüzyıla ait 6 sicilde yine sadece 3 atlas kumaşı belirlenmiştir. Atlas kumaşının

Kayseri şehri açısından daha çok 17. yüzyılda tercih edildiği açıktır. Kutnu kumaşı ise 17. yüzyılda sadece bir defa belirlenirken 18.yüzyılda 21 defa, 19. yüzyılda 7 defa belirlenmiştir. 17. yüzyılda Kutnu kumaşının Kayseri’de incelenen 7 sicilde bir defa belirlenmiş olması önemli bir göstergedir. Kutnu kumaşının 18. Yüzyıl da yoğun kullanımda olduğu anlaşılmaktadır. 19. yüzyılda ise Kutnu kumaşı 18. yüzyıldan daha az kullanılmıştır. Çit kumaşı 17. yüzyılda 7 sicilde 2 defa belirlenmişken 18. yüzyılda 13 defa belirlenmiştir. 19.yüzyılda 6 sicilde 6 defa tespit edilmiştir.

17. yüzyılda 15 sicilde 206 defa kumaş adı belirlenmiştir. 18. yüzyılda 4 sicilde 90 defa kumaş adı belirlenmiştir. 19. yüzyılda 6 sicilde 120 defa kumaş adı belirlenmiştir. 17. yüzyılda tespit edilen 224 kumaş adedi 15 adet sicile bölününce yaklaşık 15 defa belirleme sayısı elde edilir. 18. yüzyılda 4 sicilde belirlenen 203 kumaş tespit rakamı ortalaması alındığında 50 tespit rakamını geçmektedir. Burada önemli miktarda kumaşın bir sicilde aynı yerde tespit edildiği göz önüne alınsa bile terekelerde belirlenen kumaş rakamlarının 2 katından fazla olduğu görülmektedir. 19. yüzyılda 6 sicilde 114 kumaş belirlenmiştir. Burada incelenen sicillerden birkaçında fazla tereke bulunmaması bu rakamı etkilemiş olabilir. Ancak bir sicil ihmal edilirse 25'lere yakın bir tespit rakamına ulaşılır. Terekelerde bariz biçimde 17. yüzyılın sonundan itibaren daha fazla kumaş tespit edilmeye başlanmıştır. 17. yüzyılda Anadolu’da kargaşa ortamının devam ediyor oluşu da bunu etkileyebilir. Nispeten bir güven ortamının oluşmuş olması da geliri etkileyerek terekelerdeki kumaş tespit oranlarını artırmış olabilir.

1.2. Kayseri’de Belirlenen İthal Kumaşların Dönemleri ve Oranları

Taranan şer’iyye sicillerinde 17. yüzyıla ait tespit edilen kumaş sayısı 371’dir, bu kumaşlardan 43 tanesi ithal edilmiştir. Bu kumaşlardan ithallerin yüzdesi 11.56’dır. 18. yüzyılda ise toplam 320 adet kumaş tespit edilmiştir. Bu kumaşlardan 6 tanesi ithaldir. Bu kumaşlardan ithal edilen kumaşların yüzdesi 1.87’dir. 19. yüzyılda 118 adet kumaş tespit edilmiştir, bunlardan 14 tanesi ithaldir. İthal kumaşların yüzdesi 11.9’dur. Yapılan bu tespitler sonucunda 17. yüzyılda taranan şer’iyye sicil sayısı 12’dir. Bu şer’iyye sicillerinden 48 ithal kumaş tespit edilmiştir. Bu kumaşlardan 20 tanesi batıdan ithal edilmiştir. Bu kumaşlar Yeşil London çuhası, Paris frengi ve Frengi atlası gibi kumaşlardır. 28 tanesi doğudan ithal edilen Acem boğası, Keşmir, Yeşil acem bezi gibi kumaşlardı. 18. yüzyılda 4 adet şer’iyye sicili incelenmiştir. Bunlardan 6 adet toplamda ithal kumaş vardır. Bu kumaşların hepsi batıdan ithal edilmiştir. 19. yüzyılda ise 14 adet kumaş ithal edilmiştir. Bunlardan 2 adedi batıdan ithal edilirken geri kalan 12 adet kumaş doğudan ithal edilmiştir. 18. yüzyılda örneklemin çok olmasına rağmen bunların sadece 4 sicilde belirlenmiş olması dikkate alınması gerekli bir durumdur. Çünkü sadece 4 sicildeki kayıtlar bütün bir yüzyılın profilini ortaya koymak için yeterli değildir. Belirlenen kumaş türleri her ne kadar belli bir ölçüde Kayseri de kullanılan kumaşların profilini ortaya koysa da homojen bir dağılım olmadığı için kesin bir yargıya ulaşmak mümkün değildir. 19. yüzyılda ise 6 şer’iyye sicili taranmış bunlardan 118 örneklem belirlenmiştir. 18. yüzyıla göre daha fazla şer’iyye sicili olmasına rağmen 118 örneklem yetersizdir. Yine belli bir oranda Kayseri de bu dönemde kullanılan kumaşların profilini yansıtsa da ithal kumaşlar

oranı açısından kesin yargı belirtmek zordur. Ancak bütün şartlar göz önüne alınsa bile 19. yüzyıl ithal kumaşlarının oldukça sınırlı düzeyde kaldığı aşikârdır.

2. Kayseri’de Dokuma Kültürü

Kayseri Şer’iyye sicilleri içinde belirlenen kumaş adlarının dışında dokuma kültürü ve dokuma esnafı ile ilgili başka bir kısım bilgiler de belirlenmiştir. Kullanılan hammaddeler, bu hammaddelerin yerel olarak üretilenleri ve başka merkezlerden getirilenleri, dokuma esnaf grupları, bu esnafın birbirleri ve diğer imalat gruplarıyla var olan ilişkilerine dönük de önemli bilgiler derlenmiştir.

2.1. Dokuma Hammaddeleri

2.1.1. İplik

1667 tarihli 77 Kayseri şer’iyye sicilinde “sim ibrişim” olarak kaydedilen gümüş iplik pahalı dokumalarda kullanılıyordu. 1667 tarihinde kaydedilen 77 numaralı Kayseri şer’iyye sicilinde “ruba iplik, sim ibrişim gibi kayıtlar vardır. Ham iplikten süslenmiş ürüne kadar tüm üretim zinciri var.²²

2.1.2. Pamuk

Kayseri sicillerinde dokuma hammaddesi olarak en çok belirtilen pamuktur. 1648-1649 tarihlerinde kaydedilen 57 Numaralı Kayseri şer’iyye sicilinde pamuk ticaretine dair bilgiler bulunmaktadır. 100 batman pamuk 150 kuruş olarak belirtilmiştir. Yine 1667 tarihinde kaydedilen 77 Kayseri şer’iyye sicilinde bir tüccarın mirasında sekiz yük pamuk 6 tondur. Yine 1668’den sonra kaydedilen 78 numaralı Kayseri şer’iyye sicilinde 10 batman tiftik ve 6 yük pamuk (4500 kg pamuk) kaydedilmiştir. 362,5 Adana batmanı pamuk 2718.75 kg yüklü miktarda alım-satımının yapıldığı görülmektedir. Bu bilgiler pamuk ticareti için nicelik ve değer ilişkisini açık şekilde ortaya çıkarmaktadır. Bu kayıtlar, pamuk temelli dokuma ürünlerinin organize bir ticari periferi içerisinde yer aldığını göstermektedir.

2.1.3. Boya

1648-1649 tarihli 57 Numaralı Kayseri şer’iyye sicilinde kumaş boyası olarak mazı ile ilgili kayıtlar vardır. Halil Ağa bin Abdi Bey isimli merhum kişinin terekesi taksim edilmiştir. Burada 480 batman mazı 780 kuruş, tekrar 480 batman mazı 380 kuruş olarak belirtilmiştir. Ayrıca 240 batman mazı 230 kuruş olarak belirtilmiştir. Toplamda 9 tona yakın mazı vardır. Değer olarak ise 1390 kuruşa ulaşır. Bu kişinin muhalefatı toplamı 17036 kuruştur. Bu miktar dönemin şartlarında olağan üstü yüksek bir miktardır. Mazının dışında dokuma sektöründe ticari bir emtia olarak fazlaca bir kayıt yoktur. Bu kişi muhtemelen tüccardır ve mazı ticaretiyle iştiğal etme olasılığı yüksektir. Sadece bir kişinin terekesinde tespit edilen mazı miktarı Kayseri dokumacılığının ve kumaş boyamacılığının büyük bir potansiyele sahip olduğunu gösterebilir. (57 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicil Defteri, 1058-1059, 70).

²² Ruba iplik, sim ibrişim muhtemelen bir tüccar ile ilgili davada tespit edilmiştir. Her ne kadar dokumacılıkla ilgili bu kişinin muhalefatında başka çok fazla belirti yoksa da bu malzemelerin Kayseri dokumacılığında kullanılıyor olma ihtimali vardır. Ayrıca defterde belirtilen kıyafet ve diğer kumaş adlarında oldukça değerli kumaşlar vardır. Yine bu kumaşların dokunmasından sonra da işlendiği anlaşılmaktadır. (77 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicil Defteri, 1078, 98).

78 Numaralı Kayseri şer'iyeye sicilinde Mihayil veled-i Dönik isimli kişi tereke taksiminde usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle Kadıya başvurmuştur ve burada 150 batman kök boya 1125 kg, 50 batman zeytinyağı 375 kg 50 batman bezir yağı 375 kg belirtilmiştir. Gizlenen mallar arasında şapta bulunmaktadır şap boyayı sabitlemek için kullanılır. (78 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicil Defteri, 1078 - 1079, 44). Bu miktarlar kumaş boyama iş koluna hizmet veren bir tüccar profili ortaya koymaktadır.

2.2. Dokuma Esnafı

1648-1649 tarihli 57 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicilinde 630 numaralı belgede Kazzâz taifesi ile "Bezzaz" ve "Attar" zanaatçıları arasındaki anlaşmazlık konu edilmiştir. İbrişim olarak belirtilen bükülmüş ipek ipliği, şerit ve düğme satış hakkının kadimden beri Kazzâz taifesine aitken, Bezzaz ve Attar esnafının bu ürünleri satmaya başlaması şikâyete konu edilmiştir. Mahkeme ise bu ürünlerin satış sorumluluğunun Kazzâz esnafına ait olduğunu karara bağlamıştır. (78 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicil Defteri, 1078 - 1079, 71-72). Buna benzer şikayetler artmaktadır. Esnaf gruplarının başka iş kollarının alanlarına kaydıkları görülmektedir.

1655-1656 tarihli 46 Numaralı Kayseri şer'iyeye sicili, Ahmed Paşa vakfına ait gelirler belirtilirken "boyahane" ve "resm-i esbâb" gibi kalemler belirtilmektedir. Bu durum ham dokumaların burada dokunduğunu göstermektedir. Sicil kayıtları, Kayseri'de tekstil işkolunun son derece örgütlü olduğunu ve çeşitli uzmanlık alanlarına ayrıldığını göstermektedir. Bezzazlar, Bezzazistan da sadece yerel kumaşları değil, dışarıdan gelen kumaşları da satmaktadır. Sicilde, Halaç taifesi ile "Kürtüncü" taifesi arasında, işledikleri "yapı kirşinin" (muhtemelen yay kirşisi veya dokuma hazırlığında kullanılan bir malzeme) standartları üzerine bir anlaşmazlık yaşandığı görülmektedir. Eskiden beri işlenen standardın "iki kulaç bir zira" olduğu, ancak sonradan noksan işlendiği şikâyet edilmiş ve mahkeme eski standarda uyulmasına karar vermiştir. Kayseri'de devlete ait (miri) bir boyahane bulunmaktadır. Belgelere göre, bu boyahane işletmecisi ile tüccarlar arasında Bogası adı verilen kumaşlardan alınan "Resm-i Tamga" (damga vergisi) konusunda ciddi anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Tüccarlar, dışarıdan getirdikleri kumaşlardan haksız yere vergi alındığını iddia etmişlerdir. (64 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicil Defteri, 1066 , 42).

Sonuç

Kadı sicillerine dayalı olarak yürütülen bu çalışma, yaklaşık üç yüzyılı kapsayan uzun bir zaman diliminde Kayseri'de dokuma kültürünün dönüşümünü, niteliksel ve niceliksel veriler üzerinden izlemeye imkân tanımaktadır. Kumaş çeşitlerinin belirlenmesinde yer yer "mor", "beyaz" gibi ifadelerde de görüldüğü üzere renk ve kumaş çeşitlerinin ayrıştırılmasında zorluklar yaşanmışsa da, genel itibarı ile veri seti Kayseri'deki dokuma kültürüne ait görüntüyü adeta "fotografik" bir biçimde yeniden kurgulamaya olanak sağlamıştır. Bu çerçevede, özellikle örneklemin yoğun olduğu siciller sadece kaydedildikleri dönemi değil, on yılları kapsayan daha geniş zaman dilimlerinin dokuma tercihlerini yansıtır. Nitekim 137 numaralı Kayseri şer'iyeye sicilinde 150'yi aşkın kumaş örneğinin belirlenmiş olması önemlidir.

Kayseri şer'iyye sicillerinde 1638–1639 yıllarını kapsayan 41 numaralı sicilden itibaren 1894-1897 yıllarını kapsayan 266 numaralı sicile kadar periyodik sayılabilecek dönemler de 216 kumaş çeşidi belirlenmiştir. İncelenen kumaşlardan çuha çeşitleri, aba çeşitleri, şal çeşitlerinin bir kısmı ve sof kumaşı yünlü kumaşlardır. Belirlenen bulgular, Kayseri şehrinde dokuma üretimi ve tercihlerinin tek tip bir lif ve üretim rejimine dayanmadığını açık bir biçimde göstermektedir. Yünlü (çuha, şal, sof, aba), pamuklu (bez, boğası, çit, basma, peşkir, havlu, tülbent), ipekli (atlas, kadife, seraser, canfes, tafta, kemha,) ve karışık lifli (alaca, kutnu, sevai, çitari) kumaşların aynı tüketim evreninde birlikte yer alması, Kayseri dokuma kültürünün çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çok katmanlı yapı çerçevesinde kumaş çeşitleri toplumsal işlevlerine göre de tasnif olmaktadır. Yün lifli kumaşlar, çuha örneğinde de görüleceği üzere dayanıklılık, resmiyet ve dış giyim ile ilişkili iken; pamuk lifli kumaşlar daha ziyade gündelik kullanım, ev döşemeleri ve Kayseri halkının geniş halk kesimlerinin erişilebilir tüketim çevresini temsil etmektedir. İpekli kumaşlara açık biçimde statü, görünür lüks tüketim ve prestij ile bağlantılıdır. Öte yandan kutnu ve alaca gibi kumaşlar daha çok karışık lifli kumaşlardır. Bu kumaşlar ekonomik ve estetik ihtiyaçları bir arada birleştiren ara formlar olarak belirginleşmektedir.

Pamuk gibi hammaddelerde belirtilen sayısal veriler dokuma üretiminin belirli bir maliyet sistemine sahip olduğunu ve piyasa odaklı işletildiğini ortaya koymaktadır. Hammaddenin fiyatıyla, nihai ürünün piyasa değeri arasındaki korelasyon, üretim ve tüketim silsilesinin bütüncül bir ekonomik yapı içinde işlediğini göstermektedir.

Diğer taraftan, şer'iyye sicillerinde yer alan kayıtlar Kayseri dokumacılığının sadece aile içi üretime dayanan küçük ölçekte zanaat kolları olmadığını; aksine sistemli, örgütlü, ticari ve bölgesel periferi ağlarına bağlı sektörler olduğunu ortaya çıkarmaktadır. 41/2 numaralı sicilde penbeciler çarşısı adı verilen mekânın dışında pamuk satışı ile ilişkili ihtilafın yer alması, hammadde ticaretinin esnaf birliklerinin kontrolü çerçevesinde yürütüldüğünü göstermektedir. Benzer şekilde 78/1 ve 78/2 numaralı şer'iyye sicillerinde pamuk ve iplik ticaretinin borç, kredi ve sermaye ilişkileriyle bağlantılı olarak kaydedilmesi, dokuma işkollarındaki finansal ilişkilerle iç içe girdiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum Kayseri şehrinde dokuma sektörünün sadece üretim değil, aynı zamanda ticaret, kredi ve dağıtım ağlarını da kapsayan geniş bir ekonomik sisteme işaret etmektedir.

Kumaş çeşitliliği ve kumaşların menşelerine işaret eden isimlendirmeler de çok katmanlı dokuma kültürüne işaret etmektedir. Sicillerde geçen Halep, Tokat, Şam, Mısır gibi isimlendirmeler ile Acem, Lahor, Londra, Paris gibi isimlendirmeler ise Kayseri dokumacılığının sadece yerel üretimle sınırlı kalmadığını; aksine Osmanlı içi, bölgesel ve yurt dışı ithalat ağlarına entegre işlediğini göstermektedir. Bu durum, Kayseri'nin Bursa İstanbul, İzmir şehirleri kadar ticaret ve üretim yeteneğine sahip olmasa da bölgesel bir üretim merkezi olduğuna işaret etmektedir. Yerli üretilen ve ithal kumaşların ortak tüketim evreninde birlikte bulunması, Osmanlı dokuma sektörünün açık ve esnek yapısını yansıtmaktadır. Özellikle çuhanın kullanımı açık ara öne çıkmaktadır. 19. Yüzyılda göreceli olarak azalsa da Osmanlı giyim kültüründe

çuha kumaşı bariz şekilde en çok kullanılan kumaştır. Bez kumaşlarının geneli, tülbent, boğası, astar, çit, beledi, basma, çarşaf, peşkir, havlu ve kirpas pamuklu kumaşlardır. Ketten kumaşı da yine pamuk gibi bitkisel lifli bir kumaştır. Çuha kumaşı resmi ve yarı resmi kıyafetlerde de kullanılırken, pamuklu kumaşlar Osmanlı toplumunda gündelik kullanımın kumaş evrenini yansıtır. İpekli kumaşlar ise lüks ve seçkin bir giyim kumaşdır. Atlas, kadife, kemha, seraser, çatma, canfes, tafta, hatai, bürümcek(bürüncek) çeşitleri ise ipekli kumaşlardır. İpekli kumaşlar içinde en yoğun kullanılan kumaş atlasdır. Pamuk ile ipek ve yün ile pamuk gibi iki ya da daha fazla lifin kullanıldığı kumaşlar ise alaca, kutnu, çitari, sevai ve deraidir. İpek ve pamuk karışık kumaşlarda en yoğun kullanılan alaca kumaşdır. Alaca kumaşında genelde pamuk daha yoğun bulunmaktadır ve renkli çizgili dokumalardır. Kutnu da genelde çözümler ipek iken atkılar pamuktan yapılıdır. İpek ve pamuk karışık kumaşlarda alaca ve kutnu çok dikkat çekicidir. Özellikle rekabetin arttığı 19. Yüzyılda imalatçıların teknik olarak geliştiği ve rekabet gücü kazanmak için melez lifli dokumaları kullandığı görülmektedir. Bohça, peştamal, astar gibi kumaşlar ise döneme göre değişen kumaş lifleri ile dokunmaktadır. Çuha alaca, bez alaca, bez türleri, atlas, tülbent ve boğası sırası ile en yüksek frekansta belirlenen kumaşlardır. Bunların ardından kutnu, peştamal, bohça, şal, kadife gibi gruplar gelir. Bütün bunlardan elde edilebilecek en önemli sonuç ise Osmanlı dokuma kültüründe tek bir lif rejiminin olmadığıdır. Terekelerde belirlenen kumaşlar ne sadece yünlü ne pamuklu ne de yalnızca ipekli kumaşlardır. Bu tablo çok katmanlı bir tekstil ekonomisini yansıtmaktadır. Yünlüler sicillerdeki kullanım yerlerine göre genelde üst giyimi dayanıklılık ve resmiyeti yansıtır. Pamuklular daha çok gündelik yaşama dair kıyafetler ev içinde kullanım ve erişilebilir bir tüketimi işaret etmektedir. İpekliler, sicillerdeki kullanım yerlerine göre ve varyetli kişilerin terekelerine göre statü belirleyici bir durumdadır. Karışık liflerle dokunan ürünler ise teknik ve ticari esnekliğe işaret etmektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi - BOA)

- BOA, MŞH. ŞŞC. d. 41. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1048).
 BOA, MŞH. ŞŞC. d. 57. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1058-1059).
 BOA, MŞH. ŞŞC. d. 63. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1063-1064).
 BOA, MŞH. ŞŞC. d. 64. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1066).
 BOA, MŞH. ŞŞC. d. 77. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1078).
 BOA, MŞH. ŞŞC. d. 78. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1078-1079).
 BOA, MŞH. ŞŞC. d. 82. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1085).
 BOA, MŞH. ŞŞC. d. 100. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1104).
 BOA, MŞH. ŞŞC. d. 133. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1155).
 BOA, MŞH. ŞŞC. d. 138. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1161-1162).
 BOA, MŞH. ŞŞC. d. 165. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1201-1202).
 BOA, MŞH. ŞŞC. d. 190. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1235-1237).

- BOA, MŞH. ŞSC. d. 197. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1246-1248).
 BOA, MŞH. ŞSC. d. 206. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1261-1263).
 BOA, MŞH. ŞSC. d. 212. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1270-1273).
 BOA, MŞH. ŞSC. d. 237. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1301-1302).
 BOA, MŞH. ŞSC. d. 266. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri (H. 1312-1314).

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

- Akgün, Ayla. *63/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1063-1064 / M. 1653-1654) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2009.
- Akpınar, Deniz. *77-2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1078 / M. 1667) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2006.
- Alıdağı, Leyla. *78/3 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1078-1079 / M. 1668) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2009.
- Atik, Süreyya. *82/3 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1085 / M. 1674-1675) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2010.
- Çevik, Murat. *78 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1078-1079 / M. 1668) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2009.
- Çökük, Serpil. *57/3 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1058-1059 / M. 1648-1649) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2010.
- Danacı, Abdullah. *133/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1155 / M. 1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2010.
- Gergin Kalan, Şenay. *100/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1104 / M. 1692) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2011.
- Hakkı, Mahmut. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tekstil ve Moda*. İstanbul: Yedinci Sanat Yayınları. 2005.
- Karaköse, Murat. *57/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1058-1059 / M. 1648-1649) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2010.
- Kıvanç, Vehbi. *64 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1066 / M. 1655-1656) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2010.
- Özdemir, Ali. *64/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1066 / M. 1655-1656) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2009.
- Özdemir, Nevin. *Türk Dokuma Sanatları ve Geleneksel Kumaşlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları. 1998.

- Sezer, Musa. *78/2 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1078-1079 / M. 1668) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2008.
- Solmaz, Nihal. *82/2 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1085 / M. 1674-1675) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2010.
- Şahin, Hilal. *77 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1078 / M. 1667) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2006.
- Üstün, Bayram. *41/2 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1048 / M. 1638-1639) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2009.
- Yıldırım, Sevdâ. *133/3 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1155 / M. 1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2011.
- Yılmaz, Emel. *100/2 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1104 / M. 1692) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2010.
- Yücekaya, Hüsnü. *Şer'iyeye Sicillerine Göre: 19. Yüzyılda Amasya, Kayseri, Tokat ve Trabzon Şehirlerinde Dokumacılık*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. 2012.

Extended Abstract

The initiation of the Industrial Revolution within the textile sector underscores the significance of researching Ottoman textiles and weaving culture. The accumulated knowledge regarding Ottoman manufacturing has not yet reached a sufficient level of comprehensiveness. Upon rigorous examination, it becomes evident that Ottoman manufacturing and its subsequent transformation exhibit a highly idiosyncratic nature. Consequently, the historical trajectory of Ottoman weaving must be reconstructed from its primary sources; approaching this subject through preconceived models and formulas would be fundamentally flawed. While Ottoman weaving centers share certain similarities, they also possess distinct historical narratives and operational conditions. The city of Kayseri stands as one of the preeminent centers of Ottoman textile manufacturing. The evolution and transformation of textile manufacturing within the city will offer solutions to the increasingly complex problems surrounding the Ottoman weaving tradition.

Islamic judges (*kadı*s) exhibited extraordinary meticulousness in documenting fabric names within probate inventories (*terekes*). Within the Kayseri court records (*şer'iyeye sicilleri*), 216 distinct fabric varieties have been identified across relatively periodic intervals, spanning from register number 41 (covering the years 1638–1639) to register number 266 (covering 1894–1897). The findings of this research indicate that the Ottoman textile culture was not confined to a single-fiber regime. The fabrics identified in the probate inventories are neither exclusively woolen, cotton, nor silk. This paradigm reflects a highly multi-layered textile economy. Products woven from hybrid fibers of wool, silk, and cotton indicate both technical versatility and commercial flexibility.

The exceptionally high utilization of broadcloth (*çuha*) and *alaca* fabrics reflects two distinct spheres of consumption. Broadcloth typically embodies a more formal clothing culture, characterized by durability and suitability for colder climates, whereas *alaca* represents a more vibrant, widespread textile product adaptable to a diverse array of uses. The concurrently high prevalence of these two fabrics within the court records underscores a dichotomy, illustrating both elite textile consumption and broader public consumption patterns. Furthermore, the presence of silk textiles such as *atlas* (satin), *kadife* (velvet), *kemha* (brocade), *seraser*, *canfes*, and *tafta* (taffeta) is not merely confined to exceptional entries, demonstrating that high-value textile products were routinely documented in the registers.

The inclusion of geographic descriptors within fabric nomenclature in the registers such as Acem (Persian), Paris, London, Aleppo, Lahore, Tokat, Thessaloniki, Antioch, Keşan, Damascus, and Egypt, alongside origin markers like Urfa, Trabzon, Mardin, Giresun, Maraş, Sinop, Gürün, and Sorgun indicates that consumption was not restricted to local production but was deeply integrated into intra-imperial, regional, and international trade networks. The most salient point to emphasize here is that the Ottoman market facilitated a polycentric textile circulation. Domestically produced and foreign-sourced textiles coexisted within the same consumption sphere. Toponyms such as London, Paris, Lahore, Acem, and Aleppo verify that textile consumption was far from insular. The simultaneous citation of Anatolian cities alongside external centers suggests that local production and long-distance trade operated concurrently and in a synchronized manner. Blended fabrics signal a transformation and advancement in the technical proficiency of Ottoman weaving culture. Furthermore, textile origin names spanning from Lahore to London, and from Paris to Aleppo, reaffirm the Ottoman market's openness to expansive trade networks. Ultimately, these records illuminate not merely the fabrics themselves, but the broader consumption culture of the era. Occasionally, differentiating between color and fabric type proved challenging, as evidenced by entries such as *mor aba* (purple coarse wool) or generic designations of red.

Over an approximate 300-year period, the shifting paradigms of fabric usage preferences in Kayseri one of Ottoman Anatolia's most important cities with substantial manufacturing capabilities have been delineated with almost photographic precision. Furthermore, crucial data has been uncovered, ranging from the fluctuating ratios of imported fabrics across centuries to the overall capacities of Ottoman textile manufacturing centers. Specifically, registers with dense sampling reflect the textile preferences not only of their immediate recording period but of encompassing decades. For instance, in Kayseri register number 137, over 150 distinct fabrics were identified. This metric serves as a near-exact proxy for fabric consumption rates in the city of Kayseri during the compilation of that register. Considering that communication infrastructure was significantly more limited than today, historical time progressed more statically, and changes in material goods and events were gradual, it can be posited that the identified fabric ratios accurately reflect the consumptive preferences of a 20- to 30-year epoch.